

УДК 336.71

*Андрейків Т. Я.,
andrejkiv7@meta.ua, ORCID ID:0000-0001-5353-248X,
ResearcherID: I-6776-2018,
к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування, Львівський торговельно-економічний
університет, м. Львів,*

*Кицун С. М.,
svetkakitsun@i.ua,
магістрантка, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів,*

*Курят О. О.,
solidova14olya@ukr.net,
магістрантка, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів,*

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

***Анотація.** У статті визначено тенденції розвитку та особливості функціонування банківської системи України у 2014-2018 рр., здійснено оцінювання сучасного стану розвитку вітчизняного банківського сектору на основі аналізу основних показників діяльності вітчизняних банків. В умовах сьогодення банківська система України переживає складний період. Низка проблем від попередніх криз, які не були вирішені, продовжують негативно впливати на банківську систему, роблячи її неефективною та нестійкою, вразливою до різноманітних шоків. Охарактеризовано етапи розвитку банківської системи, передумови кризових явищ, здійснено оцінку кількісного складу та структури банківського сектору, визначено темпи зростання банківського кредитного портфеля, відзначено причини недостатніх обсягів банківського кредитування. Запропоновано заходи щодо активізації розвитку банківського сектору для підвищення його ролі у процесах фінансування економічного зростання. Серед них: необхідність застосування системи заходів, спрямованих на диверсифікацію банківських активів, підвищення рівня капіталізації банківського сектору, створення умов для залучення інвестицій у вітчизняну банківську систему, що дозволить мінімізувати вплив негативних чинників на банківську діяльність та створить умови для прискореного розвитку банківської системи України у майбутньому. У результаті проведеного дослідження доведено, що важливим завданням вітчизняної банківської системи, є необхідність у найкоротші терміни провести подальшу гармонізацію банківського законодавства відповідно до вимог та стандартів системи Базель III, а також використати досвід та методи роботи банків інших країн, які можуть бути адаптовані до застосування в Україні.*

Ключові слова: банківська система, активи банків, кредити банків, депозити, фінансовий результат діяльності банків, рентабельність активів банку, рентабельність капіталу банків.

*Andreykiv T. Ya.,
andrejkiv7@meta.ua, ORCID ID:0000-0001-5353-248X,
ResearcherID: I-6776-2018,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Credit and Insurance, Lviv
University of Trade and Economics, Lviv*

*Kitsyn S. M.,
svetkakitsun@i.ua,
Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

*Kuryat O. O.,
solidova14olya@ukr.net,
Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE REAL ECONOMY SECTOR

Abstract. The article defines the tendencies of development and peculiarities of functioning of the banking system of Ukraine in 2014-2018, assesses the current domestic banking sector state of development on the basis of the domestic banks main indicators analysis. In today's conditions, the banking system of Ukraine is going through a difficult period.

A number of problems from previous crises that have not been resolved continue to adversely affect the banking system, making it ineffective and unstable, vulnerable to various shocks. The stages of development of the banking system as well as the prerequisites for crisis phenomena are characterized, the quantitative composition and structure of the banking sector are assessed, the growth rates of the bank loan portfolio are determined, the reasons for insufficient volumes of bank lending are revealed. Measures to activate the development of the banking sector as well as to enhance its role in the processes of economic growth financing are proposed. Among them: the need to apply a system of measures aimed at diversifying banking assets, increasing the level of capitalization of the banking sector, creating conditions for attracting investment in the domestic banking system, which will minimize the negative factors impact on banking activities and create conditions for accelerated development of the Ukrainian banking system. The study proved that an important task of the domestic banking system is the need to further harmonize banking legislation as soon as possible in accordance with the requirements and standards of the Basel III system, as well as to apply the operational experience of banks from other countries, which can be successfully adapted in Ukraine.

Key words: banking system, bank assets, bank loans, deposits, financial result of bank activity, return on bank assets, return on capital of banks.

JEL Classification: G21; O11.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2019-58-18>

Постановка проблеми. Банківська система є однією із найважливіших складових фінансового ринку, а її стабільність та розвиненість – необхідною умовою розвитку національної економіки. Концентруючи основну масу фінансових ресурсів і спрямовуючи кредитні потоки в ефективні галузі економіки, банки відіграють провідну роль у розвитку кожної країни. Водночас світова фінансова криза, несприятливі політичні та військові події, скорочення виробництва, інфляційний тиск на економіку, зниження інвестиційної активності суттєво послабили банківський сектор та значно ускладнили умови його функціонування. В умовах сьогодення банківська система України переживає складний період. Низка проблем від попередніх криз, які не були вирішені, продовжують негативно впливати на банківську систему, роблячи її неефективною та нестійкою, вразливою до різноманітних шоків. Високі ризики, неякісні активи та низька результативність діяльності банків обмежують можливості її позитивного впливу на розвиток економіки України.

З огляду на останні тенденції функціонування банківської системи важливості набувають питання забезпечення стабільності розвитку банківської системи як найважливішого елемента сучасної ринкової економіки, що забезпечує ефективне використання фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем сучасного стану та розвитку банківської системи України присвячено праці багатьох провідних вчених та практиків, зокрема О. І. Барановського, О. Д. Вовчак, А. С. Гальчинського, О. В. Дзюблюка, С. М. Козьменка, В. І. Міщенко, А. М. Мороза, С. К. Реверчука, М. І. Савлука, Н. В. Шелудько та інших. Водночас, незважаючи на досягнуті ними результати у вирішенні проблемних аспектів функціонування банківської системи, поглибленого дослідження потребують питання оцінювання сучасного стану та особливостей розвитку банківської системи під дією кризових явищ в економіці та макроекономічного середовища, яке формувалося відповідно до

загальноекономічної ситуації в державі.

Постановка завдання. Важливість та недостатність висвітлення в економічній літературі зазначених питань зумовлюють актуальність дослідження, метою якого в межах статті є визначення особливостей функціонування банківської системи України, оцінювання сучасного стану її розвитку на основі аналізу ефективності діяльності вітчизняних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення та формування сучасної банківської системи у незалежній Україні розпочалося з ухвалення Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 20 березня 1991 р. і до сьогодні відбувалося у кілька етапів.

Перший етап (1988-1990 рр.) пов’язаний зі спробою державного (директивного) реформування банківської системи Радянського Союзу при здійсненні курсу на перебудову економіки, проголошеного урядом. До особливих рис цього періоду слід віднести початок створення комерційних банків як суто українських банківських установ. Другий етап (1991-1993 рр.) розпочався із прийняттям Закону України “Про банки і банківську діяльність” № 873–ХІІ від 20.03.1991 р., відповідно до положень якого в Україні створено дворівневу банківську систему та Національний банк України як центральний банк держави. Третій етап (1994-1997 рр.) пов’язаний зі створенням нових банків, що залучали значний приватний капітал, капітал спільних та малих підприємств, акціонерних товариств, а також кошти державних бюджетних та позабюджетних фондів. Четвертий етап (1999-2000 рр.) характеризувався фінансовою кризою у країні, пов’язаною зі знеціненням національної валюти відносно іноземних валют, відтоком портфельних інвестицій нерезидентів, кризою на ринку внутрішніх державних запозичень. Для п’ятого етапу (2001-2007 рр.) характерними були запровадження новітніх методів регулювання банківської діяльності, адаптація банківського законодавства до стандартів і вимог Європейського Союзу. Шостий етап (2008-2010 рр.)

відбувався на тлі розгортання світової фінансово-економічної кризи, що супроводжувалася скороченням обсягів промислового виробництва, рівня ВВП, зростанням інфляції та коливаннями валютного курсу. Сьомий етап (2011-2013 рр.) характеризувався позитивними тенденціями, після трьох років збиткової діяльності вітчизняний банківський сектор став прибутковим і відновив показники ліквідності і капіталізації до належного рівня. Восьмий етап (2014-2016 рр.) характеризувався системною кризою, що мала ознаки потрійної фінансової кризи – одночасно банківської, валютної та боргової. Впродовж 2014-2016 рр. 63 комерційні банки було визнано неплатоспроможними і виведено з ринку. Дев'ятий етап (2017 р. – по теперішній час) внаслідок очищення від проблемних банків та проведення інших антикризових заходів ознаменувався відновленням ресурсної бази, активізацією кредитування фізичних осіб, зниженням відсоткових ставок за кредитами, виходом банківського сектору на прибуткову діяльність, відновленням довіри до банківської системи [с. 12-14].

У результаті таких тенденцій на початок 2019 року в Україні діяло 77 банків, що на 85 од. менше, ніж у 2014 р. (рис. 1). Впродовж 2018 р. два банки закінчили процедури злиття з іншими, один був перетворений на фінансову компанію, ВТБ-банк було визнано неплатоспроможним. Частка ринку державних банків майже не змінилася: 54,7% та

63,4% за чистими активами та депозитами населення відповідно. Вихід із ринку значної кількості банків з українським капіталом призвів до зростання частки банків іноземних банківських груп. Так, станом на кінець 2016 р. частка іноземного капіталу в статутному капіталі банківської системи України становила 48,8% порівняно з 32,5% у 2014 р. А вже на початок 2019 р. ця частка була на рівні 28,1%.

Окрім скорочення кількості банків, розпочався процес скорочення кількості відділень наявних банків. Так, в Україні з 01 квітня 2018 року по 1 січня 2019 року відбулося скорочення кількості банківських відділень з 9440 до 8509 од., за цей період закрилося 497 відділень АТ “Ощадбанк”, 194 відділення АТ КБ “ПриватБанк” та 176 відділень АТ “Укрсоцбанк”. Найширшу регіональну мережу станом на початок 2019 року в Україні мають АТ “Ощадбанк” у кількості 2630 відділень, АТ КБ “ПриватБанк” – 2021 відділення та “Райффайзен Банк Аваль” із кількістю 503 відділення [6].

Важливим показником, який характеризує ступінь розвитку банківської системи, є активи, які в діяльності банків мають одне з первинних значень - формують доходи банків. Незважаючи на значне скорочення діючих банків у 2014-2018 роках, активи лише незначно зменшилися у 2015 році, а потім знову відбувалося їх зростання (табл. 1).

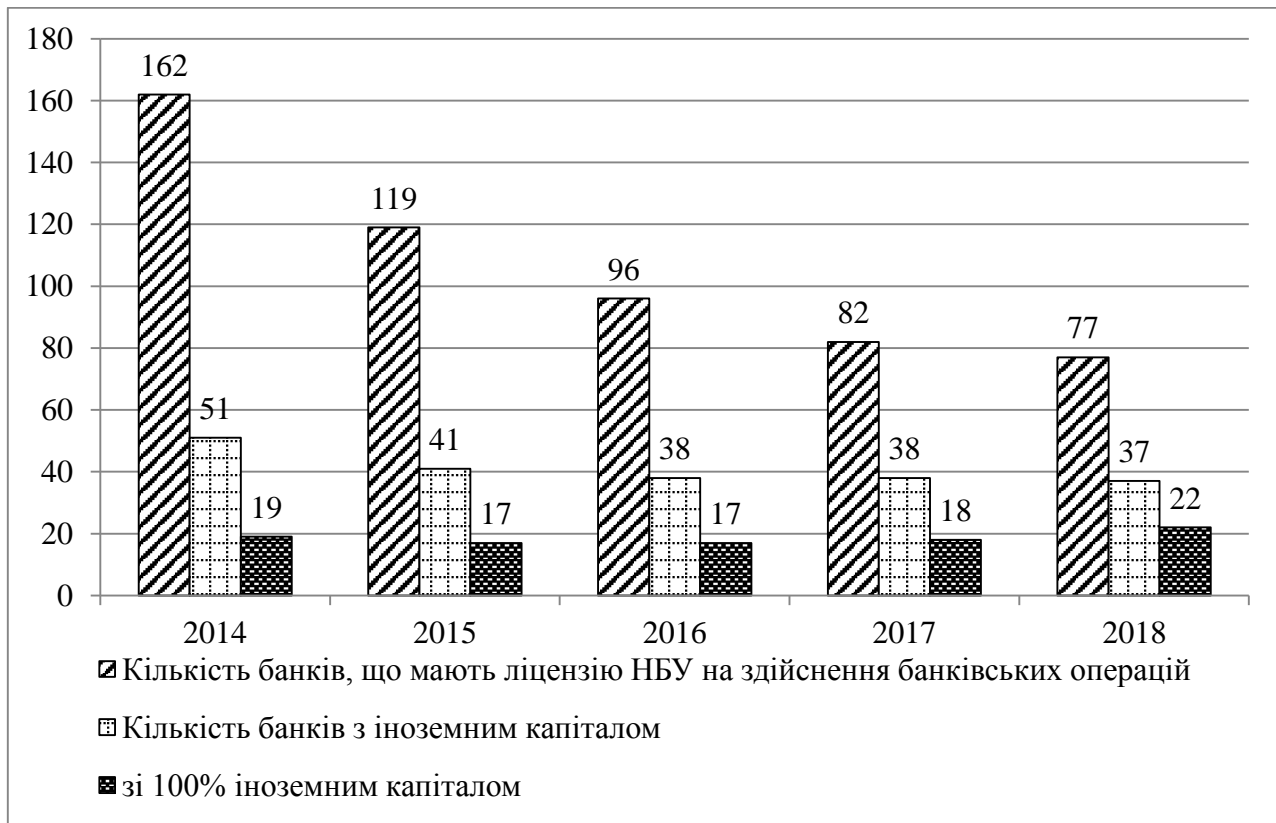

Рис. 1. Кількість діючих банків в Україні станом на 01.01.2015-2019 рр.

Активи банківського сектору України станом на 01.01.2015-2019 рр.

Показник	Станом на 01.01					Відхилення 2018 р. від	
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2014 р.	2017 р.
Активи банківського сектору, млрд грн	1316,8	1254,4	1256,3	1338,3	1359,7	42,9	21,4
Банки з державною часткою, млрд грн	286,3	342,8	644,4	734,3	744,8	458,5	10,5
Частка активів банків з державною часткою у активах банківського сектору, %	21,7	27,3	51,3	54,9	54,8	33,1	-0,1
Банки іноземних банківських груп, млрд грн	412,3	435,3	432,4	485,1	413,4	1,1	-71,7
Частка активів банків іноземних банківських груп у активах банківського сектору, %	31,3	34,7	34,4	36,2	30,4	-0,9	-5,8
Банки з приватним капіталом, млрд грн	286,5	476,28	179,5	118,9	201,6	-84,9	82,7
Частка активів банків з приватним капіталом у активах банківського сектору, %	21,7	37,9	14,3	8,8	14,8	-6,9	6

Аналіз даних табл. 1 засвідчив, що за підсумками 2018 року обсяг загальних активів банків збільшився на 21,4 млрд грн. Однією із складових приросту загальних активів стало збільшення портфеля ОВДП та похідних інструментів Приватбанку внаслідок його переходу до державної власності. Упродовж 2014-2018 рр. обсяг активів банків з державною часткою збільшився на 458,5 млрд грн і станом на 01.01.2019 р. становив 744,8 млрд грн, що дорівнює 54,8% усіх активів банківської системи України. Активи банків іноземних банківських груп за аналізований період збільшилися лише на 1,1 млрд грн і станом на 01.01.2019 р. становили 413,4 млрд грн, або 30,4% усіх активів банківської системи України. Банки з приватним капіталом за 2014-2018 рр. зменшили обсяги своїх активів на 84,9 млрд грн.

Найбільшу частку у активах банків займають кредити, надані клієнтам, частка яких станом на 01.01.2019 р. становила 82,3%. Впродовж 2018 р. обсяг кредитного портфеля банківського сектору України порівняно з 2014 роком збільшився на 112,5 млрд грн, що зумовлено у значній мірі конвертацією валютних кредитів у гривневі. За цей же період обсяг кредитів, наданих фізичним особам, збільшився на 17,8 млрд грн і становив 196,9 млрд грн, а кредити, надані суб'єктам господарювання, за підсумком 2018 року збільшилися на 17,8 млрд грн і на початок 2019 року досягли 921,96 млрд грн. На рис. 2. графічно відображено динаміку кредитного портфеля банківського сектору України за 2014-2018 рр.

Водночас в Україні обсяг кредитів, наданих фізичним особам, є значно меншим порівняно із західними країнами і за період фінансової кризи 2014–2018 рр. скоротився з 11,4 до 5,5% до ВВП станом на 01.10.2019 р. (у Польщі – 35% до ВВП, у Туреччині – 16%) [8]. Слід звернути увагу на низьку якість кредитів, наданих фізичним особам. Станом на 01.01.2019 частка непрацюючих кредитів (5 клас) становила більше ніж 50%, інформація про які була оприлюднена.

Через низький рівень доходів населення в Україні має місце й невисокий рівень заощаджень. І хоча населення залишається основним кредитором банківської системи (станом на 01.01.2019 р. кошти фізичних осіб становили 54,2% від зобов'язань банків України), залучені банками кошти від фізичних осіб щодо ВВП порівняно з 2014 р. знизилися з 26,6% від ВВП до 16,6% станом на 01.01.2019 р., що свідчить про незначний інвестиційний потенціал банків. Зауважимо, що обсяги депозитів населення у Польщі становлять 52% від ВВП, у Туреччині – 44% від ВВП [8].

Незначний обсяг банківського кредитування пов'язаний із системною проблемою нестачі довгострокових ресурсів у банківській системі, обмеженим доступом до нових запозичень на міжнародних ринках, погіршенням платоспроможності позичальників, збільшенням обсягів проблемних кредитів, а також зниженням мотивації банків до кредитування внаслідок існування безризикових високоприбуткових інструментів – ОВДП та депозитних сертифікатів НБУ [8].

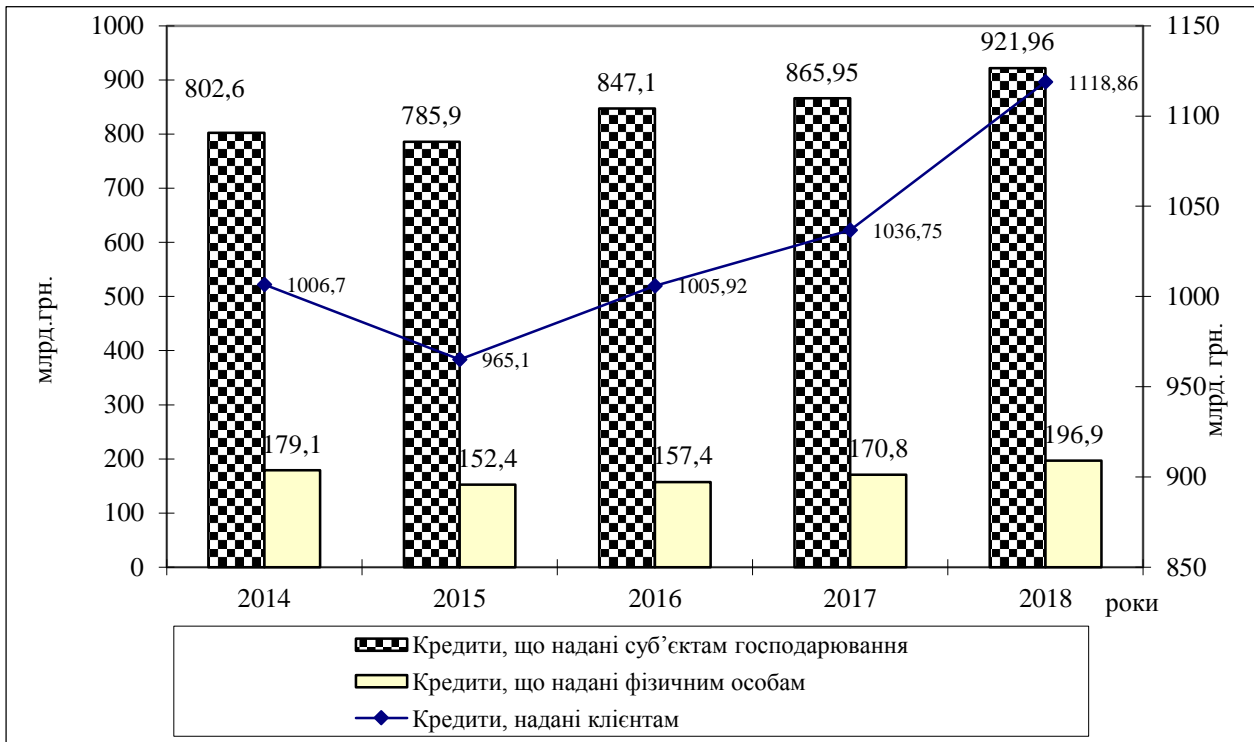

Рис. 2. Кредитний портфель банків України на 01.01.2015-2019 рр.

Дослідження обсягів банківських зобов'язань доводить, що їх обсяг у вітчизняних банках впродовж 2018 року суттєво не змінився. Водночас у 2013- 2015 рр. у банківському секторі досить помітною була тенденція до відтоку вкладів фізичних осіб та зниження їх частки у структурі зобов'язань банків унаслідок зниження реальних доходів населення, підвищення недовіри до банківських установ. За 2018 р. кошти суб'єктів господарювання зросли до 35,7%. У державних банках суттєву частку становлять зобов'язання за коштами МФО – 23,6%. В інших банках цей показник становив 1,2%.

Оцінка структури банківських зобов'язань за строковим характером вказує на переважання у клієнтському портфелі короткострокових вкладів терміном до 1 року. З вересня 2015 р. встановилася чітка тенденція до зростання обсягів вкладів на вимогу, які станом на початок 2019 р. становили 48,2% депозитного портфеля банків (порівняно з 42,5% на початок 2019 року). Така структура банківських вкладів є суттєвим ризиком для фінансової стійкості банківського сектору України.

Підтвердженням цього є результати соціологічного дослідження, які вказують на те, що лише 11% опитаних респондентів зберігають більшу частину своїх власних заощаджень у банках, 7% – довіряють банківським установам лише половину своїх коштів, а 49% – лише їхню незначну частину [9].

В умовах сучасного динамічного середовища надійність банківської системи, її фінансова стійкість та потенціал визначаються рівнем достатності капіталу. Так, власний капітал банківського сектору України за аналізований період зріс на 6,8 млрд грн і станом на 01.01.2019 р. становив 154,9 млрд грн (табл. 2).

Найближчим часом Національний банк України відповідно до нових вимог до капіталу з урахуванням норм законодавства ЄС планує перейти до регулювання регулятивного капіталу, а не статутного; це дозволить банкам наростити кредитування і створить більш сприятливі умови для банківської діяльності. Вимоги до статутного капіталу будуть необхідні тільки при реєстрації банку [178].

Таблиця 2

Капітал банків України станом на 01.01. 2015-2019 рр.

Показники	Станом на 01.01.					Темп приросту 2018р. від 2014 р.,%
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	
Пасиви, усього, млрд грн	1316,8	1254,4	1256,3	1338,3	1359,7	3,15
Власний капітал, млрд грн	148,1	103,7	123,8	161,1	154,9	1,04
з нього: статутний капітал, млрд грн	180,2	206,4	414,7	495,4	465,5	2,58
Частка власного капіталу у пасивах, %	11,2	8,3	9,8	12,0	11,4	-

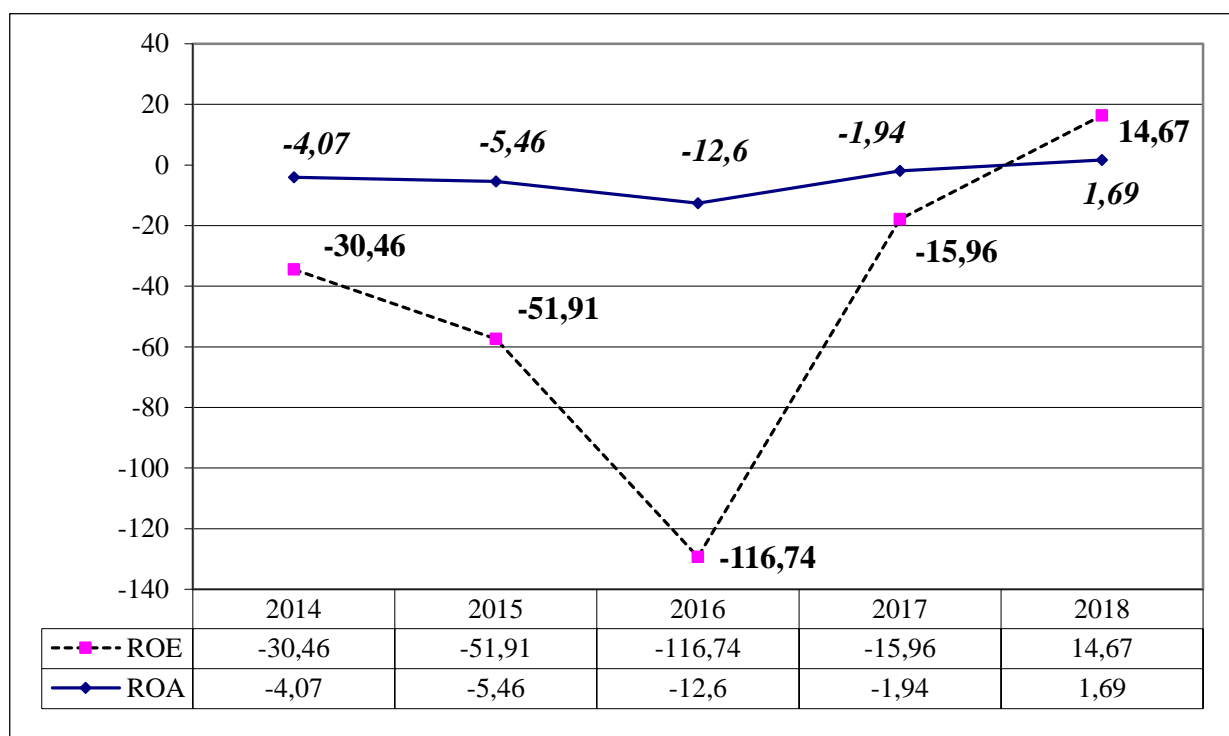

Рис. 3. Показники прибутковості капіталу та активів банків України за 2014-2018 рр., %

Аналіз фінансових результатів діяльності банків України за 2014-2018 рр. свідчить про те, що доходи банків України становили 204,5 млрд грн, витрати – 182,8 млрд грн. Перевищення доходів над витратами призвело до прибуткової діяльності і за результатами 2018 р. банківська система отримала чистий прибуток у розмірі 21,7 млрд грн, що за останні роки свого функціонування є рекордним. У свою чергу, це позитивно вплинуло на рентабельність активів та рентабельність капіталу (рис. 3).

За підсумками 2018 р. прибуткову діяльність забезпечили банки з іноземним і приватним капіталом, а також державні банки. Найбільші прибутки мали “Приватбанк”, “Райффайзен Банк Аваль”, “Укрексімбанк”, “Сітібанк”, “ПУМБ” і “Креді Агріколь банк” [5]. За результатами 2018 р. збитковими були 15 банків, з них шість банків іноземних банківських груп, 8 приватних банків і один неплатоспроможний банк.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Період реформування банківської системи супроводжувався кризовими явищами в економіці і, як наслідок, скороченням кількості банківських установ та їхніх структурних підрозділів через “очищення” банківської системи. Це все вплинуло на основні показники діяльності банків, зокрема на зменшення їх депозитних ресурсів та обсягів кредитної діяльності через низький попит на кредити з боку суб’єктів господарювання, що зумовлено низькою економічною активністю та зниженням купівельної спроможності населення. Гострою залишається проблема підвищення стабільності та ефективності державних банків, зниження їх частки на ринку банківських послуг.

Для вирішення актуальних проблем розвитку банківської системи та стабілізації умов її функціонування необхідно застосувати систему заходів, спрямованих на: диверсифікацію банківських активів; впровадження нових депозитних програм; підвищення рівня капіталізації банківського сектору шляхом залучення додаткового акціонерного капіталу; удосконалення процедур санації, реорганізації та ліквідації банків; виконання та дотримання нормативів НБУ, що регулюють діяльність комерційних банків; створення умов для залучення інвестицій у вітчизняну банківську систему, що дозволить мінімізувати вплив негативних чинників на банківську діяльність у короткостроковій перспективі та створить умови для прискореного розвитку банківської системи України у майбутньому.

Важливим завданням, що постає перед банківською системою України, є необхідність у найкоротші терміни провести подальшу гармонізацію банківського законодавства відповідно до вимог та стандартів системи Базель III, а також використати досвід та методи роботи банків інших країн, які можуть бути адаптовані до застосування в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варцаба В. І. Сучасне банківництво: теорія і практика : навч. посібник / Варцаба В. І., Заславська О. І. – Ужгород : Видавництво УжНУ “Говерла”, 2018. – 364 с.
2. Офіційний сайт Національного Інституту стратегічних досліджень України “Проект стабілізації банківської системи шляхом підвищення довіри до банків” [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/dovira_do_bankiv-8d9b8.pdf.

3. Патиківський Ю. Усі – в приватні руки: Мінфін планує до 2022 року позбутися державних банків / Ю. Патиківський // Україна молода. – 2018. – Вип. № 024. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3280/159/121014>.

4. Показники банківської системи. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

5. Третина українців не довіряє банкам // Інформаційне агентство “УНІАН” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.unian.ua/finance/1132839-tretina-ukrajintsiv-ne-doviryayut-bankam-doslidjennya.html>.

2. Ofitsiyni sait Natsionalnoho Instytutu stratehichnykh doslidzhen Ukrainy “Proekt stabilizatsii bankivskoi systemy shliakhom pidvyshchennia doviry do bankiv”, available at: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/dovira_do_bankiv-8d9b8.pdf.

3. Patykivskiy Yu. (2018), Usi – v pryvatni ruku: Minfin planuie do 2022 roku pozbutysia derzhavnykh bankiv, *Ukraina moloda*, vyp. № 024, available at: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3280/159/121014>.

4. Pokaznyky bankivskoi systemy. Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy, available at: URL:https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

5. Tretyna ukraintsiv ne doviriaie bankam // Informatsiine ahentstvo “UNIAN”, available at : <https://economics.unian.ua/finance/1132839-tretina-ukrajintsiv-ne-doviryayut-bankam-doslidjennya.html>.

REFERENCES

1. Vartsaba, V. I. and Zaslavska, O. I. (2018), *Suchasne bankivnytstvo: teoriia i praktyka: navch. posibnyk*, Vydavnytstvo UzhNU “Hoverla”, Uzhhorod, 364 s.

Стаття надійшла до редакції 28 липня 2019 р.